

## ΑΡΧΑΙΟΙ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΙ ΟΡΟΙ

### Α'. Α Γ Κ Ω Ν

Ἡ λέξις ἀγκῶν ὡς τεχνικὸς ὅρος κατὰ τὴν ἀρχαιότητα εἶναι πολυσήμαντος, δηλοῖ δέ: τὸν σύνδεσμον, τὰ σκέλη τοῦ γνώμονος, τῆς γωνίας, τοῦ διαβήτου, τὰ τριγωνικὰ προσαρτήματα τοῦ χωροβάτου, τὰς παρωτίδας τῶν ἰωνικῶν ὑπερθύρων, ἐπίσης σημαίνει τὴν προεξοχὴν ἢ καμπήν, τὰ σκέλη τῆς λύρας κτλ. Τὰς διαφόρους αὐτὰς σημασίας τῆς λέξεως ἐξετάζομεν καθὼς καὶ τὰ ἀναφύμενα ζητήματα. Στηριζόμεθα εἰς τὰς ἐπιγραφάς, τοὺς συγγραφεῖς καὶ τὰ μνημεῖα.

Οἱ τεχνικοὶ ὅροι οἱ δηλοῦντες τὸν τρόπον τῆς συνδέσεως εἰς τὴν ξυλουργικὴν εἶναι κοινοὶ εἰς τοὺς Ἀρχαίους Ἑλληνας καὶ τοὺς Ρωμαίους, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι διὰ τὴν φύσιν τῆς ὕλης τῆς ξυλουργίας, ἡ τέχνη αὐτὴ μεταχειρίζεται καὶ ὠρισμένα ἐπὶ πλέον συνδετικὰ μέσα, τὰ ὅποια εἰς τὴν λιθουργίαν δὲν εἶναι δυνατὰ, ὅπως οἱ ἥλοι καὶ ἡ κόλλα.

Ὁ Blümner<sup>1</sup> ἀναφέρει βλήτρα, ἀρμονίας, ἀγκῶνας, πελεκίνους, γόμφους, δέματα, ἥλους, κόλλαν, σφήνας.

1. *Technologie und Terminologie der Gewerbe und Künste bei den Griechen und Römern* II (1879) 306ε. καὶ III (1884) 98 εἰκ. 4· 99.

Τὰ βλήτρα ἀπαντοῦν ἤδη παρ' Ὁμήρῳ Ἰλ. Ο 678 (677ε.: περὶ τοῦ Αἰάντος)

νόμα δὲ ξυστὸν μέγα ναῦμαχον ἐν παλάμῃσι,

κολητὸν βλήτροισι, δυωκαιεικοστίπῃχῃ

Ἐὐστάθιος Παρεκβολ. σ. 1037, 41 ἐρμηνεύει: σιδηροῦς κύκλος, δι' οὗ τὰ δύο ξυστὰ εἰς ἐν συμβάλλονται δόρυ ναῦμαχον. Ὁ ἀρχαῖος σχολιαστὴς γράφει: τοῖς κατὰ τὰς ἀρμονίας γόμφοις, τοῖς ἐπιούροις. Ἄλλο σχόλιον: συμβλήμασι καὶ συμβήλοισι. Διὰ τοῦτο τὸ κολητός, ἄλλως κολλήεις ἐρμηνεύεται εἰς τὰ λεξικά ὅχι ἐκ τοῦ κόλλα, ἀλλ' ἐκ τοῦ κέλλω = κολλῶ (= πᾶν ὅ, τι πρὸς συναρμογὴν ἐμβάλλεται, δηλαδὴ γόμφοις, καρφίοις) ἀκαλὰ καρφωμένοι καὶ κολλάω = καρφώνω, γομφῶ πρβλ. Πανταζίδου, *Λεξικὸν Ὀμηρικόν* λ. Ὁ Döderlein, *Homer. Glossarium* § 312 (τομ. Α σ. 204) συνδέει τὸ βλήτρον πρὸς τὸ Λατινικὸν balteus, ἀγγλοσαξονικὸν belt καὶ παλ. Γερμανικὸν balz = (ζώνη, τὸ περιβάλλον).

Ἡ λέξις ἀγκῶν, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ συνδέσμου εἶναι γνωστὴ ἐκ μόνου τοῦ Βιτρούβιου X 15, 4: «*Quo insuper conlocata erat alternis materies inter scapos et ransversarium traiecta e cheloniis et anconibus firmiter inclusa*».

Ὁ J. Prestel<sup>2</sup> μεταφράζει τὸ *cheloniis et anconibus* διὰ τοῦ mittels eiserner Schrauben und Winkelbänder. Ὁ C. Fensterbusch<sup>3</sup>, mit Krampen und Winkelbänder.

Εἰς τὴν σύγχρονον ἐπίσημον ναυπηγικὴν ὁρολογίαν ἡ λέξις ἀγκῶν εὐρίσκεται πρὸς δὴλῳσιν γωνιωτῶν συνδετικῶν ὑποστηρικμάτων· πρβλ. Στ. Ἑμμ. Λουκουδῆν, *Μεγάλη Ἑλλην. Ἑγκυκλοπαίδεια* τ. Α· σ. 419 ὅπου ἀναφέρονται πρυμναῖος ἀγκῶν, ἐπωτίδος ἀγκῶν, ἀγκῶν ἀγκύρας καὶ ἄλλοι ἀγκῶνες (μπρατσιόλια) μὲ τὰς σχετικὰς εἰκόνας. Τὸν ἀγκῶνα τῆς ἀγκύρας βλ. αὐτ. σ. 408 ἐ. σχήματα 3.5.6. Οἱ ὅροι οὗτοι καθωρίσθησαν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου Ἰωάννου, τοῦ Λεωνίδα Παλάσκα καὶ τοῦ Ἀνδρέου Κουμελᾶ εἰς τὸ Ναυτικὸν Ὀνοματολόγιον. Πρβλ. καὶ Λεων. Παλάσκα, *Γαλλοελληνικὸν λεξικὸν τῶν ναυτικῶν ὅρων κατὰ συμπλήρωσιν* Μ. Γούδα.

Εἶναι ὅμως ἀνάγκη νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ Βιτρούβιος μεταχειρίζεται τὴν λέξιν *ancones* καὶ εἰς ἄλλας σημασίας. Τοιοῦτοτρόπως π.χ. εἰς III 5,14 κεῖται ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῶν σκελῶν τοῦ γνώμονος, τῆς γωνίας, τοῦ διαβήτου *Columnarum striae faciendae sunt XXIII ita excavatae, uti norma in cavo striae cum fuerit coniecta, circumacta anconibus (angulos) striarum dextra e sinistra tangat acumenque normae circum rotundationem tangendo pervagari possit.* (Ginouvés - Martin I 76.)

Ἐπίσης καὶ εἰς VIII 5,1 περὶ τῶν τριγωνικῶν προσαρτημάτων τοῦ χωροβάτου: «*Chorobates autem est regula longa circiter pedum viginti. Ea habet*

Τὸ βελετὸς, βλητὸς ἐρμηνεύει διὰ τοῦ Klammer, ἀμφίβλητρον. Ὁ Λορεντζάτος, *Ὀμηρικὸν Λεξ.* λ. θεωρεῖ τὸ βλῆτρον συγγενὲς πρὸς τὸ βέλος, βελόνη, ἀπιθάνως ὅμως ἐρμηνεύει τὸ κολλῆεις ὡς σημαῖνον τὸν διὰ κόλλας συνδεδεμένον. Ὁρθῶς ὁ Βερναρδάκης, *Λεξικὸν Ἑρμην.* λ. κολλᾶω, κολλῆεις ἐρμηνεύει ἀπλῶς διὰ τοῦ συναρμύζω ἢ διὰ κρίκων (καρφίων) συγκεκολλημένα. Ὁ Autenrieth *Worterb. s. d. hom. Ged.* ἐρμηνεύει τὸ βλῆτρον = Nagel? eher Reif, τὸ δὲ κολλῆεις = reifbeschlagene Schiffspeere, κολλητὸς = fertgefügt, mit Bändern beschlagen. *Lexikon des frühgriechischen Epos* 10 (1982) 70 λ. B Verbindungsmittel, etwa Ringe, Klammers, Pflöcke κτλ.

Κατὰ ταῦτα τὸ βλῆτρον εἶναι τὸ ἐμβαλλόμενον ἢ περιβαλλόμενον ἢ γόμφος ἢ κυκλικὸς σύνδεσμος. Περὶ τῶν λοιπῶν ὅρων βλ. Ὁρλάνδου-Τραυλοῦ *Λεξικὸν ἀρχαίων ἀρχιτεκτονικῶν ὅρων* (1986).

2. *Zehn Bücher über Architektur des Marcus Vitruvius Polio* II (1914) 569.

3. *Vitruv zehn Bücher über Architektur*<sup>3</sup> (1964) 520. R. Ginouvés - R. Martin *Dictionaire Méthodique de l' Architecture Grecque et Romaine* I (1985) 91.

*ancones in capitibus extremis aequali modo perfectos inque regulae capitibus ad normam coagmentatos, et inter regulam et ancones a cardinibus compacta transversaria, quae habent lineas ad perpendicularum recte descriptas etc.*<sup>4)</sup>

Ἡ μεταγενεστέρα ἑλληνικὴ λέξις ἀλβάδιον πρὸς δήλωσιν τοῦ γνώμονος ἀπαντᾷ ἤδη παρ' Εὐσταθίου. Σχόλια εἰς Ἀριστοτ. Ἡθικὰ VI 7, προέρχεται δὲ ἐκ τῆς ὁμοιότητος τοῦ ἐργαλείου πρὸς τὸ γράμμα Α<sup>5</sup>.

Μὲ ἄλλην ἔννοιαν κεῖται ἡ λέξις *ancones* παρὰ Βιτρουβίου IV 6,4 ὅπου διαγράφεται ἡ κατασκευὴ ἰωνικῶν ὑπερθύρων «*Hyperthyra autem ad eundem modum componantur quemadmodum in doricis protis pedibus. Ancones, sive parotides vocantur, exscalpta dextra ac sinistra praependeant ad imi supercilii libramentum, praeter folium*». Οἱ ἀγκῶνες οὗτοι οἱ παρωτίδες εἶναι οἱ ἐλικοσιδεῖς πόδες τῶν ἰωνικῶν καὶ κορινθιακῶν ὑπερθύρων, αἱ κατὰ ξενικὴν λέξιν δηλούμεναι εἰς τὴν σημερινὴν τεχνικὴν γλῶσσαν «κονσύλες».

Οἱ ἀγκῶνες οὗτοι ἀποτελοῦν χαρακτηριστικὸν στοιχεῖον τῆς ἰωνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ὡς φαινομενικοὶ φορεῖς τοῦ ὑπερθύρου παρέχουν εἰς αὐτὸ πλαστικὴν τόνωσιν καὶ ἔξαρσιν [Prestel. I σ. 192 σημ. 2].

Ἰωνικαὶ θύραι μὲ ὄτα ἢ παρωτίδας

1. Δελφοί, Θησαυρὸς Σιφνίων

Dinsmoor, *BCH* 37, 1913, 99.

E. Bourget, *FdD* III 1 (1929) 110ε. ἀρ. 197.

D. S. Robertson, *A Handbook of Greek and Roman Architecture* 1943<sup>2</sup>, 100 ε. Fyfe, *Hellenistic Architecture* 98, 99 εἰκ. 28.

G. Gruben, *AA* 1972, 373ε., εἰκ. 32a-d.

—, *MüJb* 23, 1972, 15 εἰκ. 11· 23 εἰκ. 20, 21· 24ε.

A. Kolbe - Büsing, *JdI* 93, 1978, 86ε.· 88 σημ. 103.

2. Δελφοί, Θησαυρὸς Μασσαλιωτῶν

G. Gruben, *MüJb* 23, 1972, 34 σημ. 68.

A. Büsing - Kolbe, *JdI* 93, 1978, 88 σημ. 103· 89 σημ. 109.

3. Πάρος

G. Gruben, *AA* 1972, 370 ε. εἰκ. 31a-d.

—, *MüJb* 23, 1972, 24ε., εἰκ. 19.

A. Büsing - Kolbe, *JdI* 93, 1978, 93ε., εἰκ. 7a-d.

4. Βλ. ἀπεικόνισιν τοῦ χωροβάτου R. Ginouvès — R. Martin I Pl. 30,5.

5. R. Ginouvès—R. Martin, I Pl. 7,3· 9,3.

4. Θάσος, Μουσείον  
R. Martin, *BCH* 96, 1972, 321έ., εικ. 15, 16.  
A. Büsing - Kolbe, *JdI* 93, 1978, 101έ.
5. Μνημεῖον Νηρηίδων τοῦ Ξάνθου  
P. Coupel - P. Demargne, *Fouilles de Xanthos* III (1969) 124έ.,  
130· Πιν. 53, 4-5· LXVIII.  
A. Büsing - Kolbe, *JdI* 93, 1978, 112έ.
6. Κώς, Χαρμύλειον.  
P. Schazman, *JdI* 49, 1934, 110έ., εικ. 5, 7.  
A. Büsing - Kolbe, *JdI* 93, 1978, 114έ., σημ. 170.  
Schazmann : Τέλος 4ου αἰ.
7. Τελμησσός Λυκίας, τάφος Ἀμύντα.  
E. Akurgal, *Die Kunst Anatoliens* 1961, 129έ., εικ. 81-83 (περὶ  
τὸ 400 π.Χ.).  
H. van Gall, *AA* 1966, 37έ., (τέλος 5ου αἰ. π.Χ.).  
A. Büsing - Kolbe, *JdI* 93, 1978, 115έ., εικ. 22.
8. Ἐρέχθειον, θύρα βορείας προστασίας  
Durm, *Die Baukunst der Griechen*<sup>3</sup> 1910, 292 εικ. 267.  
Stevens - Paton, *The Erechtheum* 98· 99έ., εικ. 65· Πίν. VII, XXV  
3· XVII (παρωτίδες παραθύρου).  
Gruben, *MüJb* 23, 1972, 30 εικ. 28.  
A. Büsing - Kolbe, *JdI* 93, 1978, 107έ., 109.
9. Ἐπίδαυρος, Θόλος  
Καββαδίας, *SBBerl Ak* 1909, 563έ., πιν. 3.  
Durm<sup>3</sup> σ. 409 εικ. 374.  
  
Ἀρχαῖκαί ἰωνικαὶ θύραι ἐπὶ παραστάσεων ἀναγλύφων.  
1. Μουσεῖον Θάσου  
Ἀρ. εὔρ. 2538. Ὑστεροαρχαῖκόν  
A. Büsing - Kolbe, *JdI* 93, 1978, 118 εικ. 24.  
  
2. Κωνσταντινούπολις - Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον.  
Ἀνάγλυφα Μάγων ἀπὸ τὸ Δασκύλειον τῆς Μυσίας τῆς ἐπὶ τῆς Προπον-  
τίδος, ἔδρας τοῦ σατράπου τῆς Δασκυλίτιδος σατραπείας (Θουκ. I 129) W.  
Pape's I<sup>3</sup> (1875) 247 λ. Δασκύλιον 1.

J. Borchhardt, *Ist Mitt.*, 18, 1968, 201 ἐ.

A. Büsing - Kolbe, *JdI* 93, 1978, 122ἐ., εἰκ. 25, 26.

Χρονολόγησις: τέλος 5ου αἰ. Πρβλ. Borchhardt σ. 201 ὅπου αἱ διάφοροι ἀπόψεις περὶ τῆς ἀμφιλεγομένης χρονολογήσεως τῶν ἀναγλύφων.

3. Λοκρικοὶ πῆλινοι πίνακες

P. Zancani - Montuoro, *Atti M Grecia* 1954, 71ἐ., πίν. 25.

H. Prückner, *Die lokrischen Tonreliefs* 1968, 50ἐ., εἰκ. 8· Πίν. 31, 1.5.

A. Büsing - Kolbe, *JdI* 93, 1978, 122ἐ., εἰκ. 27.

Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου ἐμφανίζεται εἰς μνημεῖα ἰωνικοῦ καὶ κορινθιακοῦ ρυθμοῦ ὁ θριγκὸς ὁ ἐπιτεφόμενος μὲ γεῖσον ἐλικοειδῶν κονσολῶν. Οἱ θριγκοὶ αὐτοὶ ἐμφανίζουν ποικιλίαν μορφώσεως. Ἀλλὰ κοινὸν παραμένει ἡ μορφή τοῦ περιγράμματος καθοριζομένη διὰ τοῦ κόσμου τῶν ἐλίκων κατὰ τὰς πλαγίας πλευράς. Κατὰ κανόνα ἀντιστοιχεῖ εἰς μίαν μεγάλην περιέλιξιν ἐλίκων κατὰ τὴν πρόσφυσιν μία μικρὰ ἐμπρός, ὥστε κατὰ τὴν κάτω πλευρὰν σχηματίζουν δύο ἄνωσως μεγάλα προσκεφάλαια, τὰ ὅποια ἡμποροῦν νὰ ἀρθρωθοῦν διαφόρως. Ἡ ἐξάρτησις ὠρισμένων τοῦλάχιστον ἐξ αὐτῶν ἀπὸ τὸν σχηματισμὸν ἰωνικῶν θυρῶν μὲ παρωτίδας τῶν κλασσικῶν χρόνων εἶναι προφανής.<sup>6)</sup>

Ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν μνημείων μνημονεύομεν ὠρισμένα χαρακτηριστικὰ δείγματα τοῦ εἴδους:

1. Ρώμη, Νὰὸς τοῦ Κάστορος

Strong und Ward Perking, *BSR* 30, 1962, 1ἐ., Taf. 1,6 ἐ.

A. von Gerkan, *RM* 60/61, 1953/54, 200 ἐ· Taf. 84,3· 85,1· 86. AA 1964, 647ἐ., (Κορινθιακοῦ ρυθμοῦ).

2. Ρώμη, Νὰὸς τῆς Concordia

H. von Hesberg, σ. 209· Taf. 33.

E. Simon, *Augustus* (1986) 90 εἰκ. 116.

B. Andreae, *Römische Kunst*<sup>4</sup> 1982, 613 εἰκ. 866.

Τὸ 10 μ.Χ. ὑπὸ τοῦ Τιβερίου.

3. Rimini, Τόξον τοῦ Αὐγούστου

H. von Hesberg, 205ἐ., Taf. 30.

Θριγκὸς κορινθιακοῦ ρυθμοῦ. Τὸ τόξον ἀνιδρύθη τὸ 27 π.Χ. (ἐπιγραφή).

6. Ὁ Henner von Hesberg, *Konsolengeisa des Hellenismus und der frühen Kaiserzeit*, *RM - Erg.* - Heft 24 (1980) 205-226 μελετᾷ διεξοδικῶς τὰ τοιαῦτα γεῖσα μὲ ἐλικοειδεῖς κονσόλες κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Αὐγούστου.

4. Pola, Ναός τῆς Ρώμης καὶ τοῦ Αὐγούστου  
H. von Hesberg, 209έ. Taf. 34  
Κορινθιακοῦ ρυθμοῦ ἀνδρῶν μετὰξὺ 2 π.Χ. καὶ 14 μ.Χ. (ἐπιγραφή).
5. Ostia, Ναός τῆς Ρώμης καὶ τοῦ Αὐγούστου.  
H. von Hesberg, 210· Taf. 32,3· 35,1  
Κορινθιακοῦ ρυθμοῦ. Ὁ W.-D. Heilmeyer, *Korinthische Normalkapitelle*, RM. - Erg - H 16 (1967) 128 χρονολογεῖ τὸν ναὸν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Τιβερίου ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μορφῆς τῶν κιονοκράνων.

Τὰ ἐλικοσιδῆ αὐτὰ προσφύματα ὀνομάζονται: ὧτα ἢ καταλοβεῖς.

Σημειωτέον ὅτι ὁ Καββαδίας *Fouilles d'Epidauré* (1893) 104 ἐρμηνεύει τὴν λέξιν καταλοβεὺς-εῖς, ἡ ὁποία ἀπαντᾷ εἰς ἐπιγραφήν τῆς Θόλου IG IV<sup>2</sup> 1 103, 94 ὡς «une corniche qui couronnait le linteau de la porte... ainsi les pierres qui la composaient etaient appelées καταλοβεῖς». Ὁ F. Ebert<sup>7</sup>, ἀποκρούων τὴν ἐρμηνείαν αὐτὴν ἐπικαλεῖται τὴν Κρητικὴν ἐπιγραφήν (Guarducci *Inscr. Cret.* III σ. 57, 9, 4) ὅπου λέγεται: τὸ[ν κ]αταλοβέ[α] τὸν ἐπὶ τῷ ὀρθοστάτῳ, συγχρόνως πρὸς τὴν ἐν τῇ θύρᾳ ἐργασίαν. Θεωρεῖται δὲ ἡ λέξις καταλοβεὺς συγγενὴς πρὸς τὴν λέξιν καταληπτῆρ, ἡ ὁποία ἀπαντᾷ εἰς τὸ θέατρον τῆς Δήλου ὡς ἐπίστεψις τοῦ ὀρθοστάτου IdD 287, 120: Ἐδ-κλειδεὶ ἐργολαβήσαντι τὸν ὀρθοστάτην καὶ τὸν καταληπτῆρα θεῖναι καὶ ἐργάσασθαι ἐν τῷ ἐπιθεάτρῳ<sup>8</sup>. Παραβλέπεται ὅμως ὅτι εἰς τὴν ἐπιγραφήν τῆς Θόλου ὁ Σαννίων λαμβάνει 80 δρχ. ὡς ἀμοιβήν: τῶν ἐγγλυμμάτων ἐργασίας ἐν τοῖς καταλοβεῦσι καὶ ὑπερθύρῳ τῶν δεδοκιμασμένων, πρόκειται ἄρα πιθανώτατα περὶ ἐξεργασίας γειτονικῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, δὲν ἀντίκειται δὲ εἰς τοῦτο ὅτι ἀμέσως προηγουμένως ὁ Κωμωδίων λαμβάνει ἀμοιβήν διὰ τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ: τῶν καταγλυμμάτων ἐν τοῖς σταθμοῖν καὶ καταλοβεῦσι, (στ. 95), ἐννοεῖται βεβαίως ἀμφοτέρων μελῶν τῆς θύρας.

Οἱ καταλοβεῖς πάντως δὲν ἡμποροῦν νὰ σημαίνουν ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἐκτὸς τῆς θύρας. Ὁ Καββαδίας μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῶν *Fouilles d'Epidauré* συνεχίζων τὰς ἐργασίας του εἰς Ἐπιδάυρον (1905-1909) ἀνεῦρε πλεῖστα τεμάχια ἀνήκοντα εἰς τὴν θύραν τῆς Θόλου, καὶ κατῴρωσε νὰ τὴν ἀναπαραστήσῃ πλήρῃ εἰς τὸ μουσεῖον τῆς Ἐπιδάουρου. Μετὰξὺ τῶν ἀνευρεθέντων μελῶν τοῦ ὑπερθύρου ὑπάρχουν καὶ μέρη τῶν παρωτίδων ἢ ἀγκώνων<sup>9</sup> οἱ ὅποιοι καὶ ἐτέθησαν εἰς τὴν οἰκίαν θέσιν τῆς ἀναπαρασταθείσης θύρας τῆς Θόλου, τοιουτο-

7. *Fachausdrücke des griechischen Bauhandwerks. I Der Tempel* 1911, 15 έ.

8. Βλ. BCH 18, 1894, 162· 20, 1896, 279-281.

9. *Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Τέχνης* 462 σημ. 1· SBBerl Ak. 1909 πιν. III· ΠΑΕ. 1908, 65.

τρόπως δὲ ἡ θύρα αὐτὴ καὶ κατὰ τὴν λεπτομέρειαν ταύτην ἀπέβη ὁμοία πρὸς τὴν θύραν τοῦ Ἑρεχθείου. Εἶναι δὲ πιθανὸν ὅτι οἱ καταλοβεῖς τῆς ἐπιγραφῆς ἀναφερόμενοι μαζὶ μὲ τὸ ὑπέρθυρον δὲν δηλοῦν ἄλλο τι παρὰ τοὺς ἀγκῶνας αὐτοῦ, τοιουτοτρόπως δὲ ἐρμηνεύεται καὶ ὁ πληθυντικός. Αὐτὴ ἡ λέξις καταλοβεὺς δὲν συνδέεται πρὸς τὸ καταλαμβάνω (καταληπτῆρ), ἀλλὰ πρὸς τὸν λοβόν, Ἡσύχιος: λοβός· τὰ ἄκρα πάντων, τῶν ὧτων τὰ κάτω, τὸ ἄκρον τοῦ ἥπατος. Κατὰ ταῦτα καταλοβεὺς εἶναι τὸ πρὸς τὰ κάτω ρέπον ἄκρον, τὸ πρὸς τὰ κάτω φερόμενον ἀκραῖον ἀρχιτεκτονικὸν μέλος. Δὲν εἶναι δὲ ἀδιάφορον ὅτι καὶ ὁ παράλληλος τεχνικός ὄρος τοῦ ἀγκῶνος ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην εἶναι ἡ παρωτὶς ἐκ τοῦ ὠτὸς λαμβάνουσα τὴν μεταφοράν. Σημαίνει δὲ τὸ παρωτὶς καὶ αὐτὸν τὸν λοβὸν τοῦ ὠτὸς (Λυκόφρων I 402) καὶ τὸν παρὰ τὸ οὖς βόστρυχον τριχῶν (Πολυδεύκης B28: *κικίνους δὲ Ἀριστοφάνης τε εἶρηκε καὶ Εὐπολῖς· τούτους δὲ καὶ παρωτίδας ὠνόμαζον*). Σημειωτέον δὲ ὅτι οἱ ἀγκῶνες καὶ αἱ παρωτίδες τῆς ἀρχιτεκτονικῆς καλοῦνται καὶ αὐτὸ τοῦτο ὄνα εἰς ἐπιγραφὴν περὶ τῶν ἐν τῷ Ἑρεχθείῳ ἔργων. IG I<sup>2</sup> 372 στήλ. II 201 = IG I<sup>3</sup> 474, 200 : *δς τοι υπερθυροί τοι πρὸς εὐο ημείμερον*.

Ὁ Caskey, *The Erechtheum* 317 ἐρμηνεύων τὴν ἐπιγραφὴν παρατηρεῖ ὅτι τὸ ὑπέρθυρον τοῦτο δὲν ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀνατολικὴν θύραν τοῦ Ἑρεχθείου, ἀλλ' εἰς τὸ ἕτερον τῶν παραθύρων τῆς αὐτῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, τῶν ὁποίων ἡ ὑπαρξὶς ἐκατέρωθεν τῆς θύρας εἶναι βεβαία (*The Erechtheum* σ. 35, 41.44. A Büsing - Kolbe, *JdI* 93, 1978, 110ε.). Ἡ θύρα εἶχε, πιθανῶς, μεταλλίνην πλαισίωσιν. Ἡ λέξις ὑπέρθυρον, κατὰ τὸν Caskey, χρησιμοποιεῖται καὶ περὶ θυρῶν καὶ περὶ τῶν παραθύρων (θυρίδων).

Ὁ Ebert σ. 21 ἀνάγει τὸ ὑπέρθυρον μόνον εἰς τὴν πολυτελεῆ θύραν τοῦ Ἑρεχθείου (τὴν βορείαν) [IG I<sup>3</sup> 474, 200], τὴν θύραν τῆς Θόλου τῆς Ἐπιδάουρου [IG IV<sup>2</sup> 1 403, 97] καὶ εἰς τὴν τοῦ Διδυμαίου τῆς Μιλήτου [*Didyma* II 31, 8.11 (2ος αἰ.); 381, 10 (αὐτοκρατορικῶν χρόνων)], παρεῖδεν ὅμως ὅτι εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν ἐπιγραφὴν τοῦ Ἑρεχθείου κεῖται τὸ οὖς τοῦ ὑπέρθυρου τοῦ πρὸς εὐο, ὥστε καὶ ἐὰν δὲν δεχθῶμεν μετὰ τοῦ Caskey ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ ἐτέρου τῶν πρὸς ἀνατολὰς παραθύρων, πάντως θὰ συνδέσωμεν τὸ ὑπέρθυρον ἐκεῖνο πρὸς τὴν ἀνατολικὴν θύραν τοῦ Ἑρεχθείου. Ὅτι τὰ παράθυρα ἔχοντα παρομοίαν πρὸς τὴν τῶν θυρῶν πλαισίωσιν, εἶχον καὶ τὴν ὀνομασολογίαν τῶν μερῶν αὐτῆς ὁμοίαν, εἶναι πιθανώτατον, ρητὴ ὅμως μαρτυρία περὶ τοῦ ὑπέρθυρου ἐπὶ παραθύρου δὲν εὕρσκεται.

Ἄλλως ἡ λέξις ἀγκῶν ἔχει εἰς τὴν Ἑλληνικὴν τὴν σημασίαν τῆς προεξοχῆς ἢ τῆς καμπῆς. Τοιουτοτρόπως παρὰ Ὀμήρῳ Ἰλιάδ. π 702 ἀναφέρεται ἀγκῶν *τείχεος* = ἡ γωνιώδης προεξοχὴ τοῦ τείχους. Ἡ φράσις ἀνακαλεῖ τὸν σχηματισμὸν τῶν τειχῶν κατ' ὀδόντας ἢ κατακορύφους ἀναβαθμούς εἰς τὴν

Μυκηναϊκὴν "Αρην εἰς τὴν Βοιωτικὴν λίμνην Κωπαΐδα<sup>10</sup> καὶ εἰς Τροίαν<sup>11</sup>, ἀλλὰ παρ' Ὀμήρῳ Π ἡ ἔννοια τῆς λέξεως εἶναι ἡ τῆς πρὸς τὰ ἄνω προεξοχῆς τῆς σχηματιζούσης τὸν πύργον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἵσταται ὁ Ἀπόλλων 700:

εἰ μὴ Ἀπόλλων Φοῖβος εὐδμήτον ἐπὶ πύργον

ἔστη τῷ (δηλ. Πατρόκλῳ) ὀλοὰ φρονέων, Τρώεσσι δ' ἀρήγων,

τρὶς μὲν ἐπ' ἀγκῶνος βῆ τείχεος ὑψηλοῖο

Πάτροκλος, τρὶς δ' αὐτὸν ἀπεστροφέλιξεν Ἀπόλλων.

Πρβλ. Ἑσύχιον λ. ἀγκῶν τῆς κιθάρας τὰ ἀνέχοντα, οἱ πήχεις, ἀγκῶνες, λέγονται (καὶ εἰς ὑποσημ. 93α) τό τε συνήθως λεγόμενον καὶ ἡ τοῦ τείχους καμπὴ παρ' ἀγκῶνος καὶ ἡ τείχεος ὑψηλοῖο. Ἐπίσης καὶ ὁ Ἡρόδοτος Α 180 ὁμιλῶν περὶ τῶν τειχῶν τῆς Βαβυλῶνος καὶ τοῦ διχασμοῦ τῆς πόλεως διὰ τοῦ Εὐφράτου προσθέτει: «Τὸ ὧν δὴ τείχος ἐκάτερον τοὺς ἀγκῶνας ἐς τὸν ποταμὸν ἐλήλαται· τὸ δὲ ἀπὸ τούτου αἱ ἐπικαμπαὶ παρὰ χεῖλος ἐκάτερον τοῦ ποταμοῦ αἵμασι πλίνθων ὀπτέων παρατείνεω». Οἱ ἀγκῶνες ἐδῶ σημαίνουν τοὺς βραχίονας τοῦ τείχους, οἱ ὁποῖοι κατερχόμενοι πρὸς τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ ἐπικάμπρονται καὶ περικλείουν τὴν πόλιν παραλλήλως πρὸς ἐκάτερον χεῖλος αὐτοῦ, δηλαδή κατ' ἀμφοτέρα αὐτῆς τὰ ἡμίση.

Λέγεται δὲ καὶ ἀγκῶν ποταμοῦ κτλ. ἡ καμπὴ τοῦ ποταμοῦ.

Ἀγκῶνες ὡσαύτως λέγονται καὶ τὰ σκέλη τῆς λύρας, τὰ ἄλλως καλούμενα κέρατα ἢ πήχεις κατὰ τὴν μαρτυρίαν ἀρχαίων λεξικογράφων (Ἑσύχιος λ. ἀγκῶν τῆς κιθάρας τὰ ἀνέχοντα, οἱ πήχεις, ἀγκῶνες λέγονται· καὶ λ. πῆχους· νεῦρον ἢ τὸ τοῦ τόξου μέσον· ἔνιοι τὰ ἄκρα. κιθάρας δὲ πῆχους ὁ ἀγκῶν, ἢ ὁ εἰς καὶ ἡμισυς πούς. Πολυδεύκης Ὀνομαστ. Δ' 62: Μέρη δὲ τῶν ὀργάνων νευραί, χορδαί, λῖνα, μίτοι, τόνοι, πήχεις, ἀγκῶνες, κέρατα, κόλλοι, ἡχεῖα, πληκτρον, χορδότονον<sup>12</sup>).

Λέγει δὲ καὶ ὁ Πολυδεύκης Α 143: τὰ δ' ἐγγώνια τὰ ἐντὸς τοῦ δίφρου γωνία ἢ ἀγκῶνες ἢ ἄστρογητα.

Ἀξία σημειώσεως εἶναι ὅσα παρατρεῖ ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς<sup>13</sup> λ. «Fau-teuil· chaise à bras etc. Ἰσως ἀγκωνωτὴ καθέκλα ἢ διὰ μιᾶς λέξεως Ἀγκωνο-καθέκλα· ἐπειδὴ τοὺς δύο βραχίονας τῶν τοιούτων καθισμάτων ὀνόμαζον Ἀγ-

10. AM 19, 1894, 425 ἐ. Σπ. Ἰακωβίδη, Αἱ Μυκηναϊκαὶ Ἀγορόποις 1978, 143ε. Σχ. 14, 15, Arch. Hom. E1 C204ε., Abb. 43.

11. Dörpfeld, Troja und Ilion (1902) 56. 61· εἰκ. 14· 67· 18.

12. Blümner, Technologie II 389, ἰδίᾳ δὲ Abert, λ. Lyra. Pauly-Wissowa, RE<sup>2</sup> XIII (1927) 2479ε. Helmut Huchzermeyer, Aulos und Kithara in der griechischen Musik bis zum Ausgang der klassischen Zeit. Diss. Münster 1931. M. Vogel, Chiron. Der Kentaure mit der Kithara I-II 1978.

13. Ὑλὴ Γαλλογραφικῶν Λεξικῶν (ἐκδ. Μάμουκα, Ἀθῆναι 1881) 147.

κῶνας καὶ ὁ παρακαμάζων Λατινισμὸς Ancones. "Ἰδ. τὰς εἰς τὰ Ὀνειροκρ. τοῦ Ἀρτεμιδώρου σημειώσεις τοῦ Πριφίου σελ. 284.». Εἰς δὲ σελ. 367 λ. bras· chaise à bras dans ce cas les Grecs leur donnaient le nom d' Ἀγκῶνες voy. Artemidor. Onorocrit. d. 1 Cap 74 «avec le notes» πρβλ. καὶ σελ. 373 λ. Feuteuil. Ταῦτα γράφει ὁ Κοραῆς κατὰ τὸν Θησαυρὸν τῆς Ἑλλην. γλώσσης τοῦ Ἐ. Στεφάνου λ. ἀγκῶν (τόμ. Α' σ. 359) ὅπου μετὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ἀγκῶνος παρ' Ἀρτεμιδώρῳ 1, 74 ὡς genus vasis κατὰ τὸν Kuster, ἐπάγεται «pro vulgari προσπυσσόμενα cod. B auctoritatem secutus scripsi προσπυσσόμενα ut aptius propter vocabulum quod antecedit ἀγκῶνες, Brachia vellae. Itaque h.l. ità verto: Brachia sellae et omnia, quae alicui supellectili adpanguntur ornamentum vitae significant. Eodem modo Latini Ancones Cael Aurelian. Morb. Chron. 2,1,46 Reiff».

Ὁ Liddell - Scott - Jones, *Greek Lexicon* λ. εἰκάζει ὅτι ἡ λ. ἀγκῶν σημαίνει σύνδεσμον (clamp) εἰς Πάπυρον Flinders Petrie III σ. 144. Ὁ Preisigke ἀναδημοσιεύων τὸν πάπυρον<sup>14</sup>) ἐρμηνεύει τὸ ἐν στ. 8 ἀπαντῶν: ἀγκῶνες μ[εγ]αλ[ο]ι διὰ τῆς λέξεως ξύλα.

Ὡσαύτως ἐπὶ ὀστράκου Πτολεμαϊκῶν, πιθανῶς, χρόνων, τὸ ὁποῖον περιέχει ἀναγραφὴν ἐπίπλων (λόγον σκευῶν)<sup>15</sup> ἀναφέρονται εἰς στ. 6: ἀγκῶνες τρεῖς, μὴ ἐρμηνευόμενοι ὑπὸ τοῦ ἐκδότου. Παρόμοιοι «λόγοι σκευῶν» καὶ εἰς Oxyr. Papyri I 109. III 521.

Εἶδος ἀγγείου κατὰ τὸν Liddell - Scott - Jones σημαίνει ὁ ἀγκῶν παρ' Ἀρτεμιδώρῳ Ὀνειροκριτικὸς 1, 74 (Hercher): ἀγκῶνες δὲ καὶ πάντα τὰ προσπυσσόμενα τὸ κόσμον τοῦ βίου σημαίνει, κίσται δὲ καὶ πυργίσκοι καὶ θησαυροφυλάκια τὴν γυναῖκα τοῦ ιδόντος διὰ τὸ τιμιώτατον πεπιστεῦσθαι... περὶ δὲ τῶν ἄλλων σκευῶν μακρὸν ἂν εἴη λέγειν κτλ.

Ὁ δὲ Liddell - Scott - Jones παραπέμπει διὰ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν καὶ εἰς Preisigke<sup>16</sup> ἀρ. 4292, ἀλλ' ὁ Preisigke *Wörterbuch* λ. ἀγκῶν § 5 ἐρμηνεύει τὸ εἰς *Sammelbuch* 4292, 8 ἀπαντῶν ἀγκῶν διὰ τοῦ Winkelmass, δηλαδὴ [ὅχι τῆς σιδηρᾶς ἢ ξυλίνης γωνίας τῶν ξυλουργῶν ἢ λιθοξόων, τοῦ ἄλλως καλουμένου προσαγωγείου, ἀλλὰ] τοῦ γωνιομέτρου, ἐνῶ προηγουμένως *Sammelbuch*, ὅπως εἶδομεν, εἶχεν ἐρμηνεύσει διὰ τῆς λ. ξύλα.

Εἶναι ζήτημα ὅμως ἂν οἱ ἀγκῶνες τοῦ Ἀρτεμιδώρου σημαίνουν ἀγγεῖον, ὡς φρονοῦν ὁ Thesaurus καὶ ὁ Liddell - Scott - Jones, διότι ἡ συνέχεια «καὶ πάντα τὰ προσπυσσόμενα» κωλύει πρὸς τοῦτο. Πήσσω ἢ προσπήσσω

14. *Sammelbuch griechischer Urkunden aus Aegypten* II (1922) ὑπ' ἀρ. 4292.

15. E. J. Goodspeed, *Mélanges Nicole* σ. 177ε· 184.

16. Βλ. σημ. 14.

εἶναι μεταγενεστέρα μορφή τοῦ πήγνυμι - πρήσσω προέρχεται καὶ ἡ δηλοῦσα μουσικὸν ὄργανον, παρεμφερές πρὸς τὴν λύραν, λέξις πηκτίς ἢ πακτίς. Τὸ ὄργανον τοῦτο, πολύχορδον ὄν, εἰσέχθη, ὡς πληροφορεῖ ὁ Ἀθηναῖος Δειπν. 635E, (πρβλ. Ἀριστόξ. παρ' Ἀθηναίῳ 180F) ὑπὸ τῆς Σαπφοῦς ἐκ Λυδίας. Ὁ ἄξιος μνείας εἶναι καὶ τὰ ἀποσπάσματα τῶν ἀπολεσθέντων δραμάτων τοῦ Σοφοκλέους:

Ἀλεάδων ἢ Μυσῶν, Nauck<sup>2</sup> 378

πολὺς δὲ Φρὺξ τρίγωνος ἀντίσπαστά τε  
Λυδῆς ἐφνυμεῖ πηκτίδος συγχορδία

Ἐπίσης καὶ εἰς τὸ ἐκ τοῦ Θαμύριδος ἢ Θαμύρα, σατυρικοῦ δράματος<sup>17</sup> ἀπόσπασμα Nauck<sup>2</sup> 220 λέγεται:

Ὡχῶκε γὰρ κροτητὰ πηκτίδων μέλη  
λύρας μονάβλον τ' οὐκέτ' ἤχεϊ κῶμος, οὐ  
νάβλης τόρημα κωμασάσης.

Πρβλ. καὶ τὸ ἀπόσπασμα Nauck<sup>2</sup> 217:

πηκταὶ δὲ λύραι καὶ μαγάδιδες  
τὰ τ' ἐν Ἑλλησι ξόαν' ἠδυμελῇ

Σημειωτέον ὅτι πηκτίς ἐλέγετο καὶ (αἰῶδος ποιμενικοῦ αὐλοῦ ἐκ πολλῶν προσπεπηγότος καλαμίων ὡς ἡ τοῦ Πανὸς σῦριγξ. καὶ κλωβίων ἢ δικτυον πτηνῶν) Ὀππιαν. Ἰζευτ. 3,7, παρὰ δὲ τῷ Σουίδᾳ (Σούδα) καὶ (μάχαῖρα κρεωκόπος).

Εἰς τὴν τάξιν τῶν ἐκ τῆς Ἀνατολῆς εἰσαχθέντων πολυχόρδων ὀργάνων ὑπάγεται καὶ ἡ μάγαδις καὶ ἡ βάρβιτος (ὁ βάρβιτος καὶ τὸ βάρβιτον) καὶ τὸ τρίγωνον καὶ ἡ νάβλα (ὁ νάβλας) καὶ ἡ κινύρα καὶ ἡ σαμβύκη, ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὴν σημερινὴν ἄρπαν, ἀλλὰ μικροτέρου μεγέθους, σχήματος δὲ τριγωνικοῦ, πρόσφοροτέρου εἰς τὴν τοποθέτησιν πλειόνων χορδῶν)<sup>18</sup>.

17. A. Lescy *Gesammelte Schriften* (1966) 167ε.

18. Στραβ. X471· Abert, RE<sup>2</sup> XIII (1927) 2479ε. R. Helbig, *Griechische Harfen*. AM 54, 1929, 164-193. N. Vogel, *Chiron* II 488-562· καὶ *Onos Lyras*. *Der Esel mit der Leier* I-II (1973)· D. Paquette, *L' instrument de musique dans la céramique de la Grèce antique*. *Études d' Organologie*, 1984.

## ΑΓΚΩΝΟΦΟΡΟΣ

Τῆς λέξεως ἀγκωνοφόρος ἔχομεν δύο μαρτύρια, ἀμφοτέρω ἐπιγραφικὰ ἐξ ὑστέρων μ.Χ. χρόνων καὶ δὴ ἐξ ἐπιγραφῶν ἀναφερομένων εἰς λατρείαν ἐπεισάκτων ἀσιατικῶν θεοτήτων εἰς Ἀττικὴν.

1. Ἐπιγραφή εὑρεθεῖσα εἰς Πειραιᾶ καὶ ἀναφερομένη εἰς τὴν λατρείαν τῆς θεᾶς Βεβήλης Εὐπορίας, ἀνήκουσα δὲ εἰς τοὺς μεταξὺ 200 καὶ 211 μ.Χ. χρόνους. Dittenberger<sup>3</sup> SIG III 1111 (Hiller) στ. 8/9 λέγει: Πόπλιος / Φυλάσιος τειμήσας τοῦ[ς] / ὀργεῶνας καὶ ἀνκων[ο] / φόρους καὶ τὰς ἱερεῖας ἀν[έ]γραψεν.

ὉHiller στηριζόμενος εἰς τὸ ἀνωτέρω μνημονεύμενον χωρίον τοῦ Ἡσυχίου περὶ τοῦ ἀγκῶνος ὡς πῆχews τῆς κιθάρας θεωρεῖ πιθανὸν ὅτι ἀγκῶν δηλοῖ ἐδῶ μουσικὸν ὄργανον ἢ, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ἄλλην γλῶσσαν τοῦ Ἡσυχίου: ἀγκωβόλος· ἀλιεὺς ὑποτιθεμένου ὅτι ἡ λέξις ἀγκωβόλος = ἀγκωνοβόλος, ἀγκῶν = ἄγκιστρον. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ἦσαν καὶ ἰχθὺς ἱεροὶ εἰς τὴν Συρίαν θεᾶν. Συνεπῶς οἱ ἀγκωνοφόροι αὐτοὶ θὰ ἦσαν κομισταὶ ἀλιευτικῶν ὀργάνων. Δίκτυα δὲ εἰκάζει ὁ Gressmann παρὰ τῷ Hiller ὡς προσιδιάζοντα εἰς τὴν λατρείαν τῶν χθονίων καὶ πολεμικῶν θεῶν τῶν Βαβυλωνίων.

Ἡ θεὰ Βεβήλα Εὐπορία ταυτίζεται εἴτε πρὸς τὴν Ἴσιν (τὴν Συρίαν θεᾶν)<sup>19</sup> εἴτε πρὸς τὴν Ἀρτεμιν συμφώνως πρὸς τὸν Ἡσύχιον: Εὐπορία ἢ Ἀρτεμῖς ἐν Ρόδῳ<sup>20</sup>.

Ὁ Preller - Robert<sup>21</sup> παρατηρεῖ ὅτι μεταξὺ τῶν ὑπὸ τῶν ἐν Πειραιεῖ ὀργεῶνων τῆς Εὐπορίας θεᾶς Βεβήλης λατρευομένων θεοτήτων περιλαμβανονται καὶ ἡ Ἀφροδίτη καὶ ἡ Συρία θεός<sup>22</sup>.

Ὁ Gressmann<sup>23</sup> θεωρεῖ πιθανὴν τὴν ταυτότητα τῆς Βεβήλης πρὸς τὴν χθονίαν Βαβυλωνιακὴν θεᾶν Be-li-li.

2. Εἰς τὸ ἐκ Πειραιῶς ἐπιγραφικὸν μαρτύριον περὶ τῶν ἀγκωνοφόρων προσετέθη καὶ δευτέρον ἐξ ἐπιγραφῆς ὡσαύτως ἐσχάτων Ἑλληνικῶν χρόνων. Ἡ ἐπιγραφή προέρχεται ἐκ τῆς Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀναφέρεται εἰς τὴν εἰς Ραμνουῦντα λατρείαν τῆς ἀσιατικῆς θεᾶς Ἀγδίστεως, ἐδημοσιεύθη δὲ ὑπὸ τοῦ Κ. Α. Ρωμαίου, Ἑλληνικά I 1928, 233ε. Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν αὐτὴν ἀναφέρονται δις ἀγκωνοφόροι, εἰς μὲν στ. 3/4: ἀγκωνοφόρος - - Χρωτῶ καὶ Στρα-

19. O. Gruppe, *Griechische Mythologie und Religionsgeschichte* II (1906) 1905, σμ. 1·1294, σμ. 9.

20. Usener. *Götternamen* (1895) 369.

21. *Griechische Myrgologie* I<sup>4</sup> (1894) 348 σμ. 5 (σ. 349).

22. Hirschfeld, *Ber. d. sächs. Ges.* 1878, 27 Anm. 42.

23. Παρὰ Dittenberger<sup>3</sup> SIG III σ. 276 σμ. 3.

τονική, εἰς στ. 5: ἀνκωνοφόρος Κα--- μετὰ τὴν μνείαν ἄλλων λειτουργῶν τῆς λατρείας τῆς Ἀγδίστεως, δηλαδή τοῦ ὑποστάτου Ἀγδίστεως καὶ τοῦ ἐπιτιθεμένου τὰ ἱερά.

Ὁ Ρωμαῖος στηριζόμενος εἰς τὸ καὶ ἀνωτέρω μνημονευθὲν χωρίον τοῦ Ἀρτεμιδώρου Ὀνειρ. I 74 καὶ δὴ εἰς τὴν λέξιν προσηπησόμενα (διαφ. γραφὴ προσπτυσσόμενα ἢ προσπητυσσόμενα) ὥς καὶ τὴν φράσιν «τὸ κόσμιον τοῦ βίου σημαίνει», ἀπορρίπτει τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Hiller καὶ δέχεται τοὺς ἀγκῶνας ὡς πλεκτὰ σκεύη, καλὰ θούς ἢ σπυρίδας, νομίζει δὲ ταῦτα τὰ αὐτὰ πρὸς τὸ λῖκνον «τὸ ὅποιον διὰ τὸ γωνιῶδες σχῆμα ἄριστα ἡδύνατο νὰ προσλάβῃ καὶ τὴν ὀνομασίαν τοῦ ἀγκῶνος».

Ἡ Ἀγδιστις ἀνήκει εἰς τὴν χορείαν τῶν θεοτήτων τῆς Ἀνατολῆς, αἱ ὁποῖαι εἰσέρρουσαν εἰς τὴν θρησκείαν τῶν Ἀθηναίων κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους, διδακτικὰ δὲ εἶναι ὅσα λέγει περὶ τούτου ὁ Στράβων 10, 3 § 18 (σ. 471): «Ἀθηναῖοι δ', ὥσπερ περὶ τὰ ἄλλα φιλοξενοῦντες διατελοῦσιν, οὕτω καὶ περὶ τοὺς θεούς. Πολλὰ γὰρ τῶν ξενικῶν ἱερῶν παρεδέξαντο, ὥστε καὶ ἐκωμωδήθησαν καὶ δὴ καὶ τὰ Θράκια καὶ τὰ Φρυγία. Τῶν μὲν γὰρ Βενδιδείων Πλάτων μέμνηται, τῶν δὲ Φρυγίων Δημοσθένης, διαβάλλων τὴν Αἰσχίνου μητέρα καὶ αὐτὸν ὡς τελοῦσιν τῇ μητρὶ συνόντα καὶ συνθιασεύοντα πολλάκις καὶ ἐπιφθεγγόμενον Ἐδοῖ σαβοῖ, Ὑγῆς ἄττης καὶ Ἀττῆς ὕης· ταῦτα γὰρ ἐστὶ Σαβάζια καὶ Μητροῶν».

Ὅπως ἡ Βεβήλα τοιουτοτρόπως καὶ ἡ Ἀγδιστις εἶναι θεότης χθονίας φύσεως τοῦ κύκλου τῆς Μεγάλης Μητρός, Κυβέλης, πρὸς τὴν ὁποίαν καὶ ἐταυτίσθη ἐν τέλει<sup>24</sup>. Κατ' ἀρχὰς ἀνδρόγυνος θεότης, γεννηθεῖσα ἐκ τοῦ Διὸς γονιμοποιήσαντος τὴν μεγάλην Μητέρα Γῆν, ἀποβαίνει μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Θεῶν ἀφαίρεσιν ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀνδρικήας φύσεως<sup>25</sup>, μόνον θήλεια θεότης καὶ συνδέεται εἰς τὴν πλοκὴν τῶν μύθων τῆς Φρυγίας καὶ τῆς Λυδίας μετὸν Ἀττιν, ὁ ὁποῖος ἀντιτιθέμενος εἰς τὸν ἔρωτά της καὶ ἀγανακτῆσας διὰ τὴν ματαίωσιν τοῦ γάμου του μετὰ τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως τῆς Φρυγικῆς πόλεως Πεσσινούντος προέβη εἰς τὴν γεννητικὴν του πῆρωσιν, τὸ αὐτὸ δὲ ἐπραξε καὶ ὁ πατὴρ τῆς νύμφης βασιλεύς. «Ἀγδιστιν δὲ μετάνοια ἔσχεν οἷα Ἀττιν ἔδρασε, καὶ οἱ παρὰ Διὸς εὔρετο μήτε σῆπασθαι τι Ἀττιν τοῦ σώματος μήτε τῆρσθαι» ὡς λέγει ὁ ἀναφέρων τὸν μῦθον τοῦ Πεσσινούντος Πανσκανίας VII 17, 9-2<sup>26</sup> Ἡ Ἀγδιστις

24. M. Vermaseren, *Cybele and Attis. The Myth. and the Cult.* 1977.

25. Marie Delcourt, *Hermaphrodite. Mythes et rites de la bisexualité dans l'Antiquité classique* 1958· *Hermaphroditea. Recherches sur l'être double promoteur de la fertilité dans le monde classique* 1966· L. Brisson, *Le mythe de Tiresias* (EPRO, 55, 1976).

26. Βλ. σελῖνα Ν. Παπαχατζῆ, Πανσανίων Ἑλλάδος Περιήγησις. Ἀρχαῖα καὶ Ἀρχαϊκά τ. 4 (1980) 73-76. R. Gusmani, *La Parola del Passato* XIV 1959, 202f.

διὰ τοῦ ὀνόματός της συνδέεται με τὸ ὄρος Δίνδυμον, τοῦ ὁποῖου ἱερὸς βράχος ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων Ἄγδος, διὰ τοῦτο δὲ ἡμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ὡς παραλλαγή τοπικῇ τῆς ὀρείας μητρὸς Δινδυμηνῆς, πρὸς τὴν ὁποίαν καὶ συνέπεσεν εἰς τὴν λατρείαν. Εἶναι ἄρα προφανὲς ὅτι καὶ ἡ Ἄγδιστις ἦτο θεότης χθονία, ὅτι δὲ καὶ ἡ λατρεία αὐτῆς θὰ εἶχε συγκρότησιν παρομοίαν πρὸς τὴν τῆς Μεγάλης Μητρὸς καὶ τοῦ Ἄττιος καὶ τῶν συγγενῶν θεοτήτων. Ἐκ τοῦ χθονίου δὲ τούτου αὐτῆς χαρακτῆρος ἐρμηνεύεται καὶ ἡ εἰσαγωγή τῆς Ἄγδιστος εἰς τὸν ἐν Ραμνοῦντι ἱερὸν χώρον τῆς Νεμέσεως, χθονίας ὡσαύτως θεότητος, ἡ ὁποία ἐκ τοῦ ἱεροῦ γάμου της μετὰ τὸν Δία ἐγέννησε τὴν Ἑλένην, συμπέπει ἄρα πρὸς τὴν ὀρεῖαν μητέρα κατὰ τὸν θεῖον σύζυγον<sup>27</sup>.

Περὶ τῆς Μεγάλης Μητρὸς τοῦ Πεσσινοῦντος Ἀγδίστως ἔγραψε βιβλίον  
ὁ Εὐμολπίδης Τιμόθεος, περὶ τοῦ ὁποίου ὁ Arnobius *Adv. Gent.* V 5 λέγει  
*non ignobilem theologorum unum*<sup>28</sup>.

Περὶ τοῦ ὅρου τῆς ἀρχικῆς λατρείας ὁ μὲν Παυσανίας ἐνθ' ἄνωτ. παρα-  
 δίδει ὄνομα Ἀγιδισις, ὁ δὲ Arnobius αὐτ. λέγει petra Adgus. Ὁ Fick  
 συνδέει τὸ ὄνομα πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν ὄχθ-ος, ὁ δὲ Kretschmer<sup>29</sup> ἀμφισβητεῖ  
 τοῦτο.

Ἡ λατρεία τῆς Μεγάλης Μητρός ὡς Ἀγδίστεως εἶναι ἐπιγραφικῶς μεμαρτυρημένη καὶ περὶ ἄλλων ἑλληνικῶν τόπων, τὸ δὲ ὄνομα τῆς ποικίλλει κατὰ τόπους<sup>30</sup>. Τοιοῦτοτρόπως ἔχομεν τὸν τύπον:

27. Περί του ιερού γάμου βλ. Albert Klinz, *Ἱερὸς γάμος*. Diss. Halle 1933. Περί τῆς Νεμέσεως τοῦ Ραμνούντος. Paula Philippson *Griechische Gottheiten in ihren Landschaften* 1939, 64-72· J. Pouilloux, *La Fortesse de Rhammante* 1954, 82(9)· 104 ἔ.

Περὶ τοῦ μύθου τῆς Ἀγδίστειος πρὸς. Gruppe, *Griech. Mythologie* II (1906) 933, 7-1268, 9· 1355,0· 1359,2· 1528,1· 1547 κλπ. Index. Preller - Robert, *Griech. Mythologie* I<sup>4</sup> (1894) 646. Otto Kern, *Die Religion der Griechen* III (1938) 63. Wilamowitz, *Der Glaube der Hellenen* II<sup>2</sup> (1955) 336, 2· 354· M. Nilsson, *Ggr.* R. II<sup>2</sup> (1961) Index I λ. Agdistis. L. Robert, *A travers l'Asie Mineure* 1980, 236-240, ἀφορμώμενος ἀπὸ τῆς λατρείας τῆς Ἀνγδίστειος εἰς τὸ Δοκίμειον, ὡς μαρτυρεῖται διὰ νομισμάτων μνημονευόντων τὸ Ἀνγδίστειον (sc. ὕρος), συγκεντρώνει ἐπιγραφικὰ παράλληλα διὰ τοὺς ἄλλους τύπους τοῦ ὀνόματος τῆς θεότητος αὐτῆς, ὅπως Ἀγγίσις, Ἀγδίσσις, Ἀνγδ(ε)ισ κτλ.

28. Πρβλ. Knaack, *RE*<sup>2</sup> I 767. *Kern*. III 63 σημ. 4.

29. *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache*, 1896, 195 σελ. 2.

30. P. Bádenas - M. Angel Elvira - F. Gago, *Boletín del Museo Arqueológico (Madrid)* 5, 1/2 (1987) 7-19. 'Ο Bádenas σχολιάζει τὸν συγκρητισμὸν Κυβέλης - Ἀγδίστειας, μαρτυρούμενον ἤδη διὰ τὸν 4ον καὶ 3ον αἰ. π.Χ. καὶ παρουσιάζει κατάλογον 29 φωνητικῶν καὶ μορφολογικῶν παραλλαγῶν τοῦ ὀνόματος Ἀγδίστις, μαρτυρουμένων κυρίως εἰς ἐπιγραφάς, ἀλλ' ἐπίσης καὶ εἰς κείμενα. Αὐταὶ ἡμποροῦν νὰ περιορισθοῦν εἰς τὰς ἐπο- μένους 14 μορφαίς: Αγγδίστις, Ανγδίστις, Αγδίστις, Αγγιστίς, Ανγιστίς, Ανγδίσση, Ανγ- δίσσις, Αγγδίσσις, Ανδίστις, Ανδίσσις, Ανγδίσσις, Ανδίσσις, Ανδῆξις καὶ Ανδῆξις.

Περὶ τῆς Ἀγδίστεως εἰς Φρυγίαν πρβλ. T. Drew - Bear, *ANRW* 18.3 (1990) 2021 σημ. 436.

α) Ἄγδισσις = -ιδος Λέσβος IG XII 2, 524 = Hiller von Gärtringen, *Archiv. f. Religious - wiss.* XXIV 1926, 169ε. = IG XII suppl. σ. 32 ἀρ. 324.

β) Ἀγγισσις - εως. Παντικαπαῖον Latyschew *IGOP Eux.* II 31.

γ) Ἀγγιστις - εως εἰς ἐπιγραφὴν μετακομισθεῖσαν εἰς Βενετιάν *CIG* IV 6837: Μητρὶ θεῶν Ἀγγίστει κλπ.

δ) Ἀγδιστις - εως εἰς ἐπιγραφὴν ἐκ Gizeh. Dittenberger *Or.* 28,2 καὶ εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῶν Ἀθηνῶν.

ε) Ἀγγδιστις εἰς ἐπιγραφὴν ἐκ Φιλαδελφείας Dittenberger<sup>3</sup> *SIG* III 985, 52 καὶ εἰς ἄλλην ἐκ Φρυγίας *CIG* 3993 θεοὺς σωτῆρας τὴν τε Ἀγγδιστιν.

στ') Ἀγδιστις - εως εἰς διάταγμα τοῦ Ἀρταξέρξου II τοῦ Μέμνονος καθορίζοντος τὴν λατρείαν τοῦ Διὸς Βαραδατέου (περὶ τὸ 150 μ.Χ.) ἐκ Λυδίας. SEG XXIX 1979, 1205 στ. 9ε.: μὴ μετέχειν μυστηρίων Σαβαζίου τῶν τὰ ἔντορα βασιζόντων καὶ Ἀγδίστεως καὶ Μῦς.

ζ) Ἀγδισση. Ἀγνώστου προελεύσεως. (περ. 200 μ.Χ.) Φρυγία SEG XXXVI 1986, 1201:

Δάδης Μάρκον / Μαληνὸς Ἀγδισση Βονοκίαιτι εὐχὴν.

η) Ἀνδισση. Ἀγνώστου προελεύσεως (περὶ τὸ 150-200 μ.Χ.). Φρυγία SEG XXXVII 1987, 1168: Ἀπολλώνιος Παπίου Μητρὶ Ἀνδισση/εὐχὴν.

θ) ...ρος / [...] Ἀγδίστιος. SEG XIII (1956) 445 (Πάρου).

Ἡ ταυτότης τῆς Ἀγδίστεως πρὸς τὴν Μεγάλην Μητέρα τῆς ὁποίας αὐτή, ὡς εἶδομεν, ἦτο τοπικὴ τοῦ Πεσσινοῦντος παραλλαγή (πρβλ. τοὺς νεωτέρους τοπικοὺς χαρακτηρισμοὺς τῆς Παναγίας Μυρτιδιώτισσα, Καισαρειαίνῃ, Τηνιακῇ κτλ.) ἐπιβάλλει καὶ τὴν ὁμοιότητα τῶν λατρευτικῶν δογάνων ἢ σκευῶν.

Εἰς τὴν λατρείαν τῆς Μεγάλης Μητρὸς εἶναι γνωστὰ ὡς χρησιμοποιούμενα λατρευτικὰ σκεύη καὶ ὄργανα, τῶν ὁποίων ἡ σημάσια συνδέεται πρὸς τὸν παραδεδωμένον ἱερὸν λόγον, τὸ τύμπανον, τὸ κρόταλον, τὸ κύμβαλον, ὁ ρόμβος, ὁ κῶνος, ὁ αὐλός.

## Β'. ΠΕΡΙΤΕΝΕΙΑ

Εἰς ἐλευσινιακὴν ἐπιγραφὴν IG II<sup>2</sup> (2,1) 1666b 67 μνημονεύεται ἡ λέξις περιτένεια: καὶ ἐπεργασάμ[ε]ρον ὀρθὰ καὶ πρὸς τὴν περιτένειαν, ἥν ἂν δῶ ὁ ἀρχιτέκτων.

Τὸ συμπληρούμενον ὀρθὸς εἰς τὴν τεχνικὴν γλῶσσαν τῶν Ἀρχαίων σημαίνει καθέτως τεμνόμενος λίθος<sup>1</sup>, εἶναι δηλαδή συναφὲς πρὸς τὸ καταξοῇ (δωριστὶ καταξοά<sup>2</sup>).

Δηλαδή ἡ περιτένεια ἐδῶ χρησιμεύει ὡς ὁδηγὸς διὰ τὴν ἰσοπέδωσιν καὶ τοῦ λοιποῦ ἀκατεργάστου μέρους τοῦ λίθου, τὸν ὅποιον αὐτὴ περιέθεε. Τὴν

1. Βλ. Ἀ. Κ. Ὀρλάνδου - Ἰω. Ν. Τραυλοῦ, *Λεξικὸν ἀρχαίων ἀρχιτεκτονικῶν ὄρων*. (1986) λ. ὀρθὸς 2. Marie - Christine Hellmann, *Recherches sur le vocabulaire de l'architecture grecque, d'après les inscriptions de Délos*. BEFAR 278 (1992) 305 ε. IdD 104-4, 6: (τοὺς λίθους) ἔστηκότες ὀρθοὺς καὶ ὕμει[ς κα]α[ι] ἰσοναλλήλους κατὰ κεφαλὴν καὶ ὀρθοὺς πρὸς τὸν διαβήτην πανταχῇ. 500 A 28 εἰς τὸν ἀπολογισμὸν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ: ἐπικόψας δὲ τὸ [γεῖσ]ον κύ[κλ]ωι ὀρθὸν πρὸς τὴν κα[ταφορὰν]. IG II<sup>2</sup> (2,1) 1665, 16 (Κυνοσάργους) εἰς τὴν ἀνίδρυσιν τρίποδος: ἀποξέσαντα πανταχεὶ ὀρθόν. IG VII 3076, 51 Λεβαδείας: ὅταν δὲ ἀποδείξῃ πάσας εἰργασμένας καὶ ὀρθὰς πάντη.

2. Ἡ λέξις καταξοῇ σημαίνει κάθετον λάξευσιν καὶ ἐντελῇ λείανσιν. Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ χρῆσις τῶν προθέσεων (κατά, ἐπὶ) εἰς ἐπιγραφὰς τῆς Ἐπιδαύρου πρὸς δήλωσιν τῆς ἐπιφανείας, ὅπου πρόκειται νὰ γίνη ἡ ἀφαίρεσις τοῦ προφυλακτικοῦ στρώματος. Προκειμένου περὶ ὀριζοντίου ἐπιφανείας μεταχειρίζονται οἱ Ἐπιδαῦριοι τὴν ἐπὶ πρόθεσιν εἰς τὴν λέξιν ἐπιξοά. (IG IV<sup>2</sup> 1. 102, 70. 84: ἐπιξοά τοῦ στρώματος, 103, 17: ἐπιτιμὰν ἐπιξοᾶς κρηπίδος. 19: ἐπιτιμὰν τᾶς στοιβᾶς ἐπιξοᾶς). Προκειμένου δὲ περὶ ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν κατακορύφων, ὅπως ἡ κρηπίς, μεταχειρίζονται τὴν πρόθεσιν κατά, ἡ ὁποία σημαίνει κίνησιν πρὸς τὰ κάτω, καὶ σχηματίζουν τὸ σύνθετον καταξοά (IG IV<sup>2</sup> 1 102, 29: ἤλετο τοῦ σακο τὰν καταξοάν. 56: εἴλετο καταξοάν τοῦ προδόμου. 85: καὶ τοῦ σακοῦ καταξοάν. 88: εἴλετο κρηπίδος καταξοάν. 106 II 138: τὰς καταξοᾶς τοῦ ναοῦ. 109 II 132: ἐργῶναι τὰς καταξοᾶς τῶν στύλων. IG IV<sup>2</sup> 1 102, 70: Ἐπιξοά τοῦ στρώματος ἐν τῷ σηκῷ καὶ ἐν τῷ προδόμῳ. Ἡ ἐπιξοά αὕτη, δηλαδή ἡ ἐπιξέσις τῆς πλακοστρώτου ἐπιφανείας, εἶναι ἀναμφιβόλως ἡ διὰ τῆς ξοῖδος ἀφαίρεσις τοῦ στρώματος τῆς ἐργασίας ἢ τοῦ προφυλακτικοῦ στρώματος ἀπὸ τῶν πλακῶν τοῦ δαπέδου. Τὸ προφυλακτικὸν τοῦτο στρώμα καλεῖται ὑπὸ τῶν Γερμανῶν Werkzoll. [Βλ. R. Ginouvès - R. Martin, *Dictionnaire Méthodique de l'Architecture Grecque et Romaine* I (1985) Pl. 4,3]. Ἡ ἐπιξοά αὕτη τοῦ δαπέδου εἰς Ἐπιδαυρον ἐκτελεῖται εἰς τὸν σηκὸν καὶ εἰς τὸν πρόδομον, ἀφοῦ ἐτελείωσεν ἐν τῷ μεταξύ ἡ ἀπόξέσις καὶ ἡ λείανσις τῶν ἐσωτερικῶν τοίχων, ὥστε νὰ μὴ διατρέχῃ πλέον κανένα κίνδυνον ἡ ἐπιφάνεια τοῦ δαπέδου. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ ἡ ἐπιξοά τοῦ στρώματος τοῦ ἔθω, δηλαδή τῆς περιστάσεως δὲν ἐκτελεῖται παρὰ μετὰ τὴν αὐτὴν ἐπεξεργασίαν τῆς ἐπιφανείας τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων. Τελευταία δὲ κατὰ σειρὰν καὶ κατ' ἀνάγκην ἔρχεται ἡ εἰς στ. 88 ἀναφερομένη κρηπίδος καταξοά, δηλαδή ἡ ἀπόξέσις

περιτένειαν αὐτὴν εἶχε καθήκον (ἀν δὲ) νὰ καθορίσῃ ὁ ἀρχιτέκτων<sup>3</sup>. "Αν δὲ εἶναι ὑποτακτικὴ ἀόριστου τοῦ δίδωμι καὶ μάλιστα ὑποτακτικὴ τοῦ προσδοκωμένου, ἡ ὁποία δημαίνει ὅτι τὸ παραγόμενον γεγονός εἶναι ἐνδεχόμενον ἢ κανονικόν<sup>4</sup>. Χρησιμοποιεῖται δηλαδὴ ὅταν ὁ λόγος ἀναφέρεται εἰς πρόσωπα ἢ πράγματα ἀόριστα, ὑποθετικά ἢ ἀπλῶς δυνατά, ἤτοι ἐπὶ μὴ θετικῶν, τὰ δὲ θετικά ὑπάγονται ὑπὸ τὴν ὀριστικὴν.

Ἐπίσης καὶ εἰς τὴν μεγάλην ἀρχιτεκτονικὴν ἐπιγραφὴν ἐκ Λεβαδείας περὶ τῆς ἀνοικοδομήσεως τοῦ ναοῦ τοῦ Διδὸς Βασιλέως<sup>5</sup> στ. 68ῆ. μνημονεύεται ὁ τεχνικός ὄρος περιτένεια. Ἀναγράφεται: Ἐπιλαβὼν ὅσον ἀν κελεύωμεν πρὸς τὴν περιτένεια τὴν δοθεῖσαν, (προσθέτων εἰς τὴν ὀρισθεῖσαν περιτένεια ὅσον θὰ διατάξωμεν).

Περιτένεια εἶναι κατὰ τὸν E. Fabricius<sup>6</sup> ἡ λελεασμένη λωρὶς τῆς ἐπιφανείας τῆς κεφαλῆς, ἡ ὁποία περιέθεε τὴν κεφαλὴν ἐν εἵδει περιωρίου καὶ ἐχρησίμευεν ὡς ὁδηγὸς διὰ τὴν ἰσοπέδωσιν καὶ τοῦ ὑπολοίπου μέρους κατὰ τὴν τελικὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ λίθου. Εἰς τοῦτο δὲ ἄγεται ὁ Fabricius καὶ ἐκ τῆς κατωτέρω εἰς στ. 186 μνείας: διαβητιζόμενος κατὰ κεφαλὴν ἀπὸ τῆς ὑ[παρχού]σης περιτενείας τῶν καταστρωτήρων, δηλαδὴ ὁδηγούμενος διὰ τοῦ διαβήτου ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὑπαρχούσης ἰσοπεδώσεως μέρους τῶν καταστρωτήρων, ὥστε ὁλόκληρος ἡ ἐπιφάνεια τῶν καταστρωτήρων νὰ προσαρμολῇ ἰσοπεδουμένη πρὸς τὴν ὑπάρχουσαν περιτένεια, ἡ ὁποία ἦτο τὸ δεῖγμα τῆς ἐκτελεστέας λαξεύσεως, die Lehre κατὰ τὴν γερμανικὴν τεχνικὴν γλῶσσαν.

---

τοῦ προφυλακτικοῦ στρώματος τῶν (κατακορύφων) ἐπιφανειῶν τοῦ κρηπιδώματος [Bl. Ginouvès - Martin I Pl. 35 2b. c]. Εἶναι δὲ τοῦτο ἡ τελευταία εἰς τὸν ναὸν τεχνικὴ οἰκοδομικὴ ἐργασία, μετὰ τὴν ὁποῖαν τὸ οἰκοδόμημα δὲν ὑπόκειται πλέον εἰς κίνδυνον ὁποιασδήποτε ζημίας ἀπὸ τοὺς τὰς ἐργασίας αὐτάς.

Ἡ ἐπιξοὰ διαφέρει τῆς ἐπικοπῆς, ἡ ὁποία σημαίνει ἀπλῶς ἀδρομερεστέραν διὰ λαξεύσεως ἰσοπέδωσιν ὀριζοντίων ἐπιφανειῶν (σημ. 18), ἐνῶ ἡ ἐπιξοὰ δηλώνει λείανσιν. Βλ. Roux, BCH 80, 1956, 516ῆ.

3. Βιβλιογραφία περὶ τοῦ ἀρχιτέκτονος βλ. εἰς τὴν μελέτην μας, Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ Κοροῖβου, ΦΙΛΙΑ ΕΠΗ Γ' (1989) 232 σημ. 2. Ἐπὶ πλέον B. Pedotti, *L'architettura e la figura dell' architetto secondo Vitruvio* 1969. R. R. Holloway, *Architect and Engineer in Archaic Greece*. HarvSt. 73, 1969, 281-300. W. H. Gross, *Zur Stellung des Architekten in klassischer Zeit*. Freudesgabe f. W. Zehetzschmann 1975, 33-50.

4. Humbert - Κουρμούλη, *Συντακτικὸν τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσης* (1957) 109ῆ. § 185.

5. IG VII 3073. Dittenberger. SIG<sup>3</sup> 972.

6. *De architectura graeca commentationes epigraphicae* (1881) 46ῆ. 59ῆ.

Ἡ γνώμη αὐτῇ τοῦ Fabricius εἶναι πιθανωτάτη καὶ στηρίζεται εἰ τὰ ἐκ τῶν ἀρχαίων ἀρχιτεκτονικῶν λειψάνων δεδομένα, ὅσα καὶ ὁ Schöne<sup>7</sup> καὶ ὁ Michaelis<sup>8</sup> διαλαμβάνουν περὶ τοῦ ἀρχαίου Ἑκατομπέδου καὶ τὰ Προπύλαια τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν παρέχουν μαρτύρια περὶ τῆς ἐπὶ τόπου μετὰ τὴν τοποθέτησιν αὐτῶν τελικῆς ἐπεξεργασίας τῶν λίθων, πρὸ τῆς ὁποίας οἱ λίθοι οὗτοι ἔφερον ἀκόμη τὸ λεγόμενον προφυλακτικὸν στρῶμα (Arbeitszoll) διὰ νὰ μὴ ὑποστοῦν οἰανδήποτε βλάβην κατὰ τὴν μεταφορὰν καὶ τὰς ἄλλας ἐργασίας μέχρι τῆς ἀποπερατώσεως τοῦ ἔργου.

Ὁ ὁδηγὸς αὐτὸς τῆς τελικῆς ἐπεξεργασίας παρουσιάζει εἰς τὰ Προπύλαια διαδοχικὰ βαθμίδας πολὺ διαφωτιστικὰς περὶ τοῦ πράγματος καὶ περὶ τῆς μεγίστης φρονήσεως, μὲ τὴν ὁποίαν οἱ ἀρχαῖοι ἀρχιτέκτονες προέβαινον εἰς τὴν τελικὴν διαμόρφωσιν τῶν ἀρχιτεκτονικῶν λεπτομερειῶν<sup>9</sup>.

Εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Lattermann<sup>10</sup> ἐκδοθεῖσαν τὸ πρῶτον ἐπιγραφὴν ἐξ Ἑλευσίνος, [IG II<sup>2</sup> (2,1) 1670, 17] ἀπαντᾷ ὡσαύτως: πρὸς τὴν περιτένειαν/τὴν δοθεῖσαν, ὃ δὲ Lattermann σ. 52 δέχεται μὲ κάποιαν ἐπιφυλακτικότητα, ὅτι ἡ λέξις ἡμπορεῖ νὰ σημαίνῃ τὸν ὁδηγόν, σύμφωνως πρὸς τὸν ὅποιον θὰ γίνῃ ἡ τοποθέτησις τῆς σειρᾶς.

Εἰς ἄλλην Ἑλευσιακὴν ἐπιγραφὴν IG II<sup>2</sup> (2,1) 1671 κεῖται εἰς τὸν μὲν στ. 2: τὴν περιτένειαν κατὰ στοῖ[χον], εἰς δὲ στ. 40ε.: κα[τακ]/[ο]φει δὲ καθ' ἕκαστον τὸν στοῖ[χον], ὁρθὰ καὶ [ε]ὔτενῇ πρὸς τὴν περιτένειαν τὴν τοῦ ὑπάρχοντος ἔργου κτλ. Ἐκ τούτου φαίνεται ὅτι ἡ περιτένεια δὲν ἀναφέρεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν καθ' ἕκαστον λίθον, ὥπως παρετήρησεν ἤδη ὁ Fabricius

7. *Hermes* IV 1870, 39.

8. *Parthenon* 1871, σ. 119 εἰς πίν. II 2· Περὶ τοῦ Ἑκατομπέδου βλ. Ἄ. Κ. Ὁρλάνδου, *Ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ Παρθενῶνος Β'* (1977) 11-33.

9. R. Bonn, *Die Propyläen der Akropolis zu Athen* 1882, 32ε. (λεπτομερὲς περιγραφὴ). J. Durm *Die Baukunst der Griechen*<sup>3</sup> (1910) 157 εἰκ. 131· J. Travlos, *Bildlexikon zur Topographie des antiken Athen* (1971) 485 εἰκ. 610. Πλεῖονα παραδείγματα βλ. Ὁρλάνδου, *Τὰ ὄλικά δομῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων τ.* 2 (1958) 163ε. R. Martin, *Manuel d'architecture grecque* (1965) 191 εἰκ. 77 (Προπύλαια) καὶ γενικῶς σ. 240 εἰκ. 86, πίν. XXXI· D. Mertens, *Der Tempel von Segesta* (1984) πίν. 1. 6, 2. 9, 10, 2. 20, 23. 25. 33. 68. 69. 70. 71. Σ. 16ε. Ὁ Bonn σ. 32ε. διετύπωσε τὴν ἄποψιν ὅτι ἡ διατήρησις τοῦ ἀπέργου (Werkzoll) εἰς τὰς πλίνθους τῶν τοίχων τοῦ ἀνατολικοῦ μετώπου τῶν Προπυλαίων ὑπῆρξε σκόπιμος, θέσιν τὴν ὁποίαν ἀσπάζεται καὶ ὁ Th. Kalpaxis, *Hemiteles. Akzidentelle Unfertigkeit und «Bossen-Stil» in der griechischen Baukunst* (1986) 128ε. καὶ ἐπιχειρεῖ νὰ θεμελιώσει εὐρύτερον. Πρόκειται δηλαδὴ κατὰ τὴν ἄποψιν αὐτὴν περὶ τεχνικῶν λεπτομερειῶν χρησιμοποιουμένων ὡς μέσον μορφώσεως. Ὁ Kalpaxis πραγματεύεται ἐμβριθῶς εἰς τὸ σύνολόν του τὸ πρόβλημα τοῦ ἡμίτελους εἰς τὴν ἀρχαίῃ καὶ κλασσικῇ ἀρχιτεκτονικῇ τοῦ 5ου αἰ. π.Χ.

10. *Griechische Bauinschriften* (1908) 52.

σ. 60, δέχεται δὲ καὶ ὁ Lattermann, ἀλλὰ δύναται νὰ ἀναφέρεται καὶ εἰς ὅλον τὸν στοίχον, τοῦ ὁποίου πάντοτε οἱ λίθοι εἶχον τὴν αὐτὴν περιτένειαν, ἀρχικῶς δοθεῖσαν ἐφ' ἐνὸς λίθου.

Εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν ἐπιγραφὴν τῆς Λεβαδείας εἶναι ἐν πάσῃ περιπτώσει δυσνόητον διατὶ γίνεται κατὰ διαταγὴν τῶν ναοποιῶν<sup>11</sup> καὶ τοῦ ἀρχιτέκτονος πλατυτέρα ἢ περιτένεια (ἐπιλαβὼν ὅσον ἂν κελεύωμεν πρὸς τὴν περιτένειαν τὴν δοθεῖσαν), ἀφοῦ αὕτῃ ἐπρόκειτο νὰ χρησιμεύσῃ ἀπλῶς ὡς ὁδηγὸς τῆς ἀπολαξεύσεως καὶ τῆς ὑπολοίπου ἀλαξέυτου ἐπιφανείας. Ἡ τοῦ ἴσως ἢ δοθεῖσα περιτένεια πολὺ στενὴ, ὥστε δὲν ἦτο δυνατόν νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἀσφαλὴς ὁδηγός; Ἡ ὑπόθεσις αὕτῃ δὲν φαίνεται πιθανή.

Ὁ Choisy<sup>12</sup> μεταφράζει ἐσφαλμένως τὴν περιχοπὴν αὐτὴν τῆς ἐπιγραφῆς: et il posera sur les stèles (déjà) existantes des chaperons (au nombre de) onze, après avoir écrit ces stèles autant que nous le prescrivons, suivant le contour qui lui sera donné. Ἡ μετάφρασις δὲν ἀποδίδει τὸ: ἐπιλαβὼν ὅσον ἂν κελεύωμεν πρὸς τὴν περιτένειαν τὴν δοθεῖσαν. Ἡ περιτένεια ἢ δοθεῖσα εἶναι ἢ προηγουμένως δοθεῖσα, ὅχι ἢ δοθησομένη (qui lui sera donné), τὸ δε ἐπιλαβὼν σημαίνει, προφανῶς, προσθήκην ὡς πρὸς τὴν δοθεῖσαν περιτένειαν, ὅπως ὀρθῶς ἐρμήνευσεν ὁ Fabricius σ. 46/7: «certa tantum superficiei pars fortasse in margine antico iam laevigata erat qua in sculpendis ceteris partibus documento uti debebat. Haec enim pars plana, ἢ δοθεῖσα περιτένεια. laevigando in tantum dilatanta fuit quantum curatores iuberent, reliqua quae restabant aspera (germ. Arbeitszoll) praecidenda fuerunt. Dilatata περιτενεῖα et tabulis superne praecisis coronae imponendae eratit».

Ἡ λέξις περιτένεια ἀπὸ τὸ περιτείνω δηλοῖ ἰσοπεδωμένην ἢ ἐπεξεσμένην ζώνην ἐπιφανείας τινος λίθου, περιτρέχουσαν κατὰ τὰ κράσπεδα αὐτῆς καὶ περικλείουσαν τὸ ὑπόλοιπον ἀκατάξεστον μέρος. Τείνω εἶναι κυρίως τὸ τεντώνω, ἐπεὶ δὲ τὸ τεταμένον δὲν παρουσιάζει καμμίαν ἀνωμαλίαν εἶναι ὁμαλόν, ἐπίπεδον, ἐξωμαλισμένον ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ μὴ τεταμένον, τὸ ἀνώμαλον. Ἐπὶ λίθον τοῦτο λεγόμενον σημαίνει τὴν ἐξωμαλισμένην διὰ τοῦ ἀρμοδίου ἐργαλείου ἐπιφάνειαν λίθου, τὴν ἐπ-τὴ κατεξεσμένην ἐπιφάνειαν αὐτοῦ (ὅχι τὴν λελασμένην), εἴτε εἰς ὅλην τὴν ἔκτασιν εἴτε εἰς καθωρισμένον μέρος ἀναλόγως τῶν ἐκάστοτε περιπτώσεων. Διὰ τοῦτο δὲ καλοῦνται εἰς τὰς ἐπιγραφὰς οἱ λίθοι εὐτενεῖς, δηλαδή καλῶς ἰσοπεδωμένοι. Τοιοῦτοτρόπως π.χ. εἰς Δηλιακὴν ἐπιγραφὴν BCH 8(1884) 324, 15 ἀπαντᾷ: ἐπεργάσεται ὀρθὰ καὶ εὐτενῇ.

11. Βλ. Γ. Π. Οἰκονόμου, *Ναοποιοὶ καὶ Ἑσθῆτες*. ΑΔ 1921/22, 258-346.

12. *Études épigraphiques sur l'architecture grecque* (1884) 180.

Ἑλευσῖνις IG II<sup>2</sup> (2,1) 1666 A 28: τὰς τριγλῦφους καὶ το[ύτων δύο γωνιαίας καθαυρόσσαι] / ι ἀρμοττούσας καὶ εὐτενεῖς κτλ.

92: (ἐπίκρανα) καὶ καθαυρόσαι ἀρμόττοντα καὶ εὐτενή. Πρβλ. ἐκ συμπληρώσεως στ. 42. 43.

IG II<sup>2</sup> (2,1) 1666 b 35: καθαυρόσαι]. εὐτενεῖς παντ[αχ]εῖ. 88: καὶ προστυχίσαι εὐτενή<sup>13</sup>.

1682, 15: ἐπεργασάμενον ὀρθὰ καὶ εὐτενή. καὶ ἀνωτέρω 1666 b 67

Λεονάρδος, ΑΕ 1923, 45, 34 (Ἀμφικρείου): κατὰ κε[φαλ]ήν ὀρθὰ καὶ εὐτενή.

IG VII 4255, 20 (Βοιωτίας): τὰ δὲ μέτωπα ἀναπελεκήσει εὐτενή. 24: ἐπικόφας δὲ [κ]ατὰ κεφαλὴν εὐτενή.

Ἡ μεταφορὰ τοῦ τείνω εἶναι ἐπὶ μαλακῶν πραγμάτων, τὰ ὅποια ἡμποροῦν νὰ ταθοῦν, τοιαῦτα δὲ εἶναι τὰ ὑφάσματα ἢ καὶ ἀπλᾶ «ράμματα», χορδαὶ κτλ. Προκειμένου περὶ ἐπιφανειῶν πιθανωτέρα εἶναι ἡ ἐξ ὑφάσματος μεταφορὰ. Καὶ ἡ λέξις κατὰμιτος, ἡ ἀπαντῶσα εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Ἑλευσῖνος IG II<sup>2</sup> (2,1) 1670, 17/18: [περιζεῖται δὲ λιστριῶ ἐ]γτροβεῖ κατὰμιττα ἐκ τοῦ μίτος δὲ προφανῶς ἐσχηματισμένη, εἰς τὸ ὑφασμα ἀναφέρει τὴν ἀρχὴν τῆς μεταφορᾶς καὶ σημαίνει αὐτὸ τοῦτο τὸ εὐτενής. Κεῖται δὲ παρὰ Πολυδεύκει 2,32, 2: βιβλοὶ καθαπαρενεῖ κατὰ μίτον ἐξυφασμένα = συνεχεῖς.

Ὁ Ἡσύχιος<sup>14</sup> ἔχει μί(τ)ος· τάξεις, σειρά, τόνος.

Ἀπὸ τὸ τείνω δὲ φαίνονται παραγόμενοι καὶ οἱ ἀρχιτεκτονικοὶ ὅροι τόνος, ὑπερτόναιον, ὑποτόναιον, διατόναιον<sup>15</sup>, ἐπιτόναια<sup>16</sup>. Γνωστὰ δὲ ἐκ τῆς ἀρχαίας ναυπηγικῆς εἶναι καὶ τὰ περιτόναια. Πολυδ. Ὀν. I 89: τὰ δὲ περὶ

13. Lattermann, 41. 59. 60<sup>3</sup>. 61. 113<sup>3</sup>.

14. Ed. M. Schmidt II 68 ed. Kurt Latte II (1966).

15. Fr. Ebert, *Fachausdrücke des griechischen Bauhandwerks I. Der Tempel* 1911, Index. Τόνος: σημáίνει τὸ τεταμένον, τὸ ἐπίμηκες, τὴν σειράν. Πρβλ. IG II<sup>2</sup> (2,1) 1668, 48 (Σκευοθήκης): καὶ ἐπιθήσει ἐπιστύλια ξύλινα ἐπὶ τοὺς κίονας κολλήσας... ἀριθμὸς δεκαοκτὼ ἐφ' ἐκάτερον τὸν τόνον (κιονοστοιχία). Περὶ τῆς Σκευοθήκης βλ. G. Steinhauer: W. Hoepfner - L. Schwandner (Hrsg.), *Haus und Stadt im klassischen Griechenland*<sup>2</sup> (1994) 44 ἐ. Τόνος τεχνικῶς ἢ ἀρχιτεκτονικῶς φαίνεται ὅτι ἐδήλωνε κατ' ἀρχὰς τὸν ἐλεύθερον χώρον ἢ τὸ κατὰ μήκος διάστημα μεταξὺ δύο ὑποστηριγμάτων. Ἀπὸ τὴν ἐπὶ μέρους αὐτὴν σημασίαν ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τὴν δήλωσιν σειρᾶς ὅλης παρομοίων διαστημάτων, δηλαδὴ τῆς κιονοστοιχίας. Ὑπερτόναιον: εἶναι τὸ ἐκτεινόμενον, τὸ ἐπὶ δύο στηριγμάτων ἐπικείμενον. Βλ. Ebert σ. 21ἐ. Hellmann σ. 422 ἐ.

16. IG II<sup>2</sup> (2,1) 1682, 23. 25. Ἡ λέξις ἐπιτόναιον δηλοῖ ὑπέρθυρον στοιχειώδους μορφῆς.

τὴν πρόμναν προύχοντα ξύλα περιτόναια καλεῖται. Καὶ I 92: τὸ δὲ συνέχον ἄνωθεν ἐκατέρους τοὺς τοίχους (τῶν πλοίων) περιτόναιον καλεῖται<sup>17</sup>.

Ἀπὸ ὅλα αὐτὰ συνάγεται ὅτι ἡ περιτένεια δὲν ἔχει πάντοτε τὴν αὐτὴν ἐν-  
 ἔννοιαν τοῦ ὁδηγοῦ πρὸς ἀπόξερσιν καὶ τοῦ ὑπολοίπου μέρους τῆς ἐπιφανείας  
 τοῦ λίθου, ἀλλ' ἄλλοτε μὲν σημαίνει τοῦτο, ἄλλοτε δὲ σημαίνει ὅτι ἡ περιτέ-  
 νεια ἔχει αὐτοτελῆ σκοπὸν χωρὶς οἰανδήποτε σχέσιν πρὸς τὸ ἀκατάξεστον  
 μέρος τῆς ἐπιφανείας. Τὴν δευτέραν δὲ ταύτην σημασίαν ἔχει καὶ εἰς τὴν ἐπι-  
 γραφὴν τῆς Λεβαθείας εἰς τοὺς στ. 68 ἐ., διότι τοιοῦτοτρόπως μόνον ἐξηγεῖται  
 ἡ διεύρυνσις τῆς περιτενείας κατὰ τὸ μέτρον τὸ διδόμενον ὑπὸ τῶν τεχνικῶν  
 ἐποπτῶν τοῦ ἔργου. Ἡ κεφαλὴ τῶν στηλῶν, ἐπὶ τῆς ὁποίας διευρύνεται ἡ  
 περιτένεια, δὲν ἐπρόκειτο νὰ παραμείνῃ ὁρατὴ, διότι ἐπ' αὐτῆς ἔμελλον νὰ  
 τεθοῦν οἱ θριγκοί, ἡ δὲ τοποθέτησις αὐτῆς εἶναι τελικὴ ἐργασία κατὰ τὸ μέρος  
 τοῦτο τοῦ ἔργου, ἄλλῃ ἐνδιάμεσος ἐργασία δὲν μνημονεύεται πλὴν τῆς ἐπι-  
 κοπῆς, ἡ ὁποία προηγεῖται τῆς εὐρύνσεως τῆς περιτενείας<sup>18</sup>. Ἡ δὲ ἐπικοπή  
 (στ. 71) εἶναι ἀδρομερεστέρα τις ἰσοπέδωσις τοῦ περιεχομένου ὑπὸ τῆς περι-  
 τενείας μέρους. Ἡ εὐρύνσις ἄρα τῆς περιτενείας ἐδῶ σκοπὸν ἔχει νὰ κατα-  
 στήσῃ τὴν τοποθέτησιν τῶν θριγκῶν σταθερωτέραν. Οἱ θριγκοὶ αὐτοὶ ἐδράζονται  
 τοιοῦτοτρόπως («ἀσκάστως») ἐπὶ τῶν στηλῶν καὶ μάλιστα ἐφαρμόζονται ἐπὶ  
 τῆς περιτενείας δι' ἀναλόγου ἐξεργασίας τῆς κάτω ἐπιφανείας τῶν θριγκῶν.  
 Ἄρα καὶ αὐτοὶ ἔχουν ὠμαλισμένον περιθώριον, τὸ δὲ ἐντὸς τούτου μέρος εἶναι  
 ἐλαφρῶς κοῖλον πρὸς εἰσδοχὴν τοῦ ἐνδεχομένου ἐξέχοντος ὀλίγον ἐπικεκκομ-  
 μένου μέρους τῆς κεφαλῆς, μολονότι εἶναι ἐπίσης πιθανὸν ὅτι καὶ ἐπὶ τῆς  
 κεφαλῆς τῶν στηλῶν ἡ ἐπικοπή ἦτο δυνατόν νὰ χωρήσῃ κατὰ τι βαθύτερον  
 τῆς περιτενείας.

Κατὰ ταῦτα ἡ περιτένεια ἐπὶ μὲν ὁρατῶν ἐπιφανειῶν ἦτο ἐξ ἀρχῆς πρὸς  
 ἀφαίρεσιν τοῦ προσέργου (ἀπέργου)<sup>19</sup>, ἐπὶ δὲ κατακλειομένων ἐπιφανειῶν ἐπέτρε-  
 τὴν θέσιν τῆς ἀναθυρώσεως. Σημειωτέον δὲ ὅτι προκειμένου περὶ ἄρμων ρη-  
 τῶς ἡ ἐπιγραφή τῆς Λεβαθείας εἰς στ. 121/2 μεταχειρίζεται τὸ ῥῆμα ἀναθυ-  
 ροῦν.

Στ. 120ε.: τὰ δὲ μέσα συν/ψαύοντα ἀπὸ ξοῖδος χαρακτῆς τραχείας καὶ  
 ἀναθυρώ/σει τοὺς ἄρμονες πάντας τοὺς ἀπιόντας κανόν[ι λιθί] | νφ μιλτολογῶν  
 δοκίμως<sup>20</sup>. Στ. 142: ἀναθυρώσει τοὺς ἄρμον[ς πρὸς τὸν] κανόνα τὸν λίθινον.

17. A. Cartault, *La trière athénienne* 1881, 41.

18. Hellmann σ. 230. Περὶ τῆς σημασίας τοῦ ἄσκατος σ. 67ε.

19. Martin σ. 191, Ὁρλάνδου - Τραυλοῦ, λ. ἄπεργον. Ginouvès - Martin I (1985) 105ε. 133. Pl. 4,3' 27,1-2' 23,5' 35,4' 36,1.

20. Μιλτολογῶ σημαίνει ἐξετάζω τὴν ἐπιφάνειαν τῶν λίθων δι' ὀρθογωνίου ὀργάνου κεχρισμένου διὰ μίλτου (ἐρυθρὰς βαφῆς). Hellmann 265ε. Βλ. J - P. Vernant, *Remar-*

Ἡ προσωρινή μορφή τῶν κατακορύφων ὁρατῶν ἐπιφανειῶν μὲ περιτέ-  
νειαν καὶ περιλαμβανόμενον ὑπ' αὐτῆς ἀκατάξεστον μέρος παρελήφθη εἰς μετα-  
γενεστέρους χρόνους ὡς μόνιμος μορφή ἐξωτερικῶν τοίχων οἰκοδομημάτων  
ἢ ἀναλημματικῶν τοίχων. Π. χ. ἀναλημματικὸς τοῖχος τοῦ Ὀλυμπίου  
Ἀθηνῶν<sup>21</sup>, τὸ πολυγωνικὸν τεῖχος τῆς Κνίδου<sup>22</sup> ἐξωτερικὴ ὄψις τῆς δυτικῆς  
καὶ νοτίας πλευρᾶς τῶν θεμελίων τοῦ Παρθενῶνος διὰ τὸ ἡμιτελὲς αὐτῶν  
καὶ τὴν ποικιλίαν τῆς ἐξεργασίας<sup>23</sup>.

Ἀπὸ τὴν προσωρινὴν ἡμιτελῆ ὄψιν τῶν ἀρραβδῶτων ἀκόμη κινόνων (Man-  
telsäulen) προῆλθεν πιθανῶς, τὸ σύστημα τῶν κατὰ τὸ ἄνω ἡμισυ ραβδωτῶν,  
κατὰ δὲ τὸ κάτω ἡμισυ ἀρραβδῶτων κινόνων ὅπως π.χ. ἡ κάτω κιονοστοιχία  
τῆς στοᾶς τοῦ Ἀττάλου εἰς Ἀθήνας<sup>24</sup>, ἡ κιονοστοιχία τοῦ Τραϊανείου εἰς  
Πέργαμον (στοὰι τῆς αὐλῆς)<sup>25</sup>.

Ἀξίον μνηεῖς εἶναι καὶ τὸ ἡμιτελὲς ὡς συνειδητὴ καλλιτεχνικὴ μορφή  
εἰς τοὺς λεγομένους Bossem - säulen τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων<sup>26</sup>, οἱ ὅποιοι  
ὑπῆρξαν καὶ τὸ πρότυπον τῶν τόσον προτιμωμένων αὐτοῦ τοῦ εἶδους κινόνων  
εἰς τὰς ρωμαϊκὰς τοιχογραφίας τοῦ δευτέρου πομπηϊανοῦ ρυθμοῦ<sup>27</sup>.

---

*ques sur les formes et les limites de la pensée technique chez les Grecs: Travail et esclavage en Grèce ancienne* (1988<sup>2</sup>) 37-57.

21. Durm, *Baukunst*<sup>3</sup> σ. 218 εἰκ. 198. Travlos, *Bildlexikon* σ. 411 εἰκ. 531.

22. Durm, *Baukunst*<sup>3</sup> σ. 215 εἰκ. 193.

23. Durm, *Baukunst*<sup>3</sup> σ. 117 εἰκ. 87. Θεμέλια δυτικῆς καὶ νοτίας πλευρᾶς: Ὁρλάνδου,

Ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ Παρθενῶνος Β (1977) 49 εἰκ. 34, 52 εἰκ. 37, 53 εἰκ. 38, 54 εἰκ. 39,

24. Durm<sup>3</sup> σ. 504 εἰκ. 447. Travlos, *Bildlexikon* σ. 512 εἰκ. 644, 513 εἰκ. 645.  
516 εἰκ. 653, 517 εἰκ. 654, 519 εἰκ. 656.

25. Durm<sup>3</sup> σ. 422. εἰκ. 386. H. Stiller, *Altertümer von Pergamon* V 2 Πῶν. XXIII,  
XXXII, XXXIII, XXXIV.

26. H. Lauter, *JdI* 98, 1983, 287-310.

27. Ph. Lehmann, *Roman Wall Paintings from Boscoreale in the Metropolitan Museum of Art* (1953) 26 σημ. 7. M. Lyttelton, *Baroque Architecture in Classical Antiquity* (1974) 17ῆ. Fittschen: P. Zanker (Hrsg.), *Hellenismus in Mittelitalien* (1976) 549ῆ.

## ZUSAMMENFASSUNG

Angelos A. Papaioannou, «Fachausdrücke der griechischen Architektur»

Der vorliegende Aufsatz beabsichtigte eine Erklärung der zwei auf die griechische Architektur bezüglichen Fachausdrücke. Wir gründen unsere Untersuchung auf die Inschriften, die Autoren und die Denkmäler.

## Ancon

Der Terminus Ancon bedeutet: 1. das Winkelband 2. Die Schenkel des Winkelmasses, des Winkels und des Zirkels 3. Das dreieckige Zubehör des Chorobates. 4. Die Volutenkonsolen der ionischen Türstürze sowie die Konsolengeisa der augusteischen Zeit. 5. Den Vorsprung oder Krümmung der mykenischen Burgmauern. 6. Die Arme der Lyra, der Kithara.

## Periteneia

Der Fachausdruck Periteneia war bei sichtbaren Flächen die Lehre zur Abbossierung des Werkzollens. Ausserdam hat die Periteneia einen besonderen Zweck und zwar ohne irgendwelchen Bezug auf die Bosse, das Bossenwerk. Diesen Zweck hat sie in der Inschrift von Le-vadeia IG VII 3073, 68f.: bei eingeschlossenen Flächen funktioniert die Periteneia als umlaufende Anathyrose.

A. A. P.